

Construint el territori

Arquitectura tradicional i paisatge a Catalunya

Dossier docent

Organitza

Coordina:

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Patrocina: Obra Social
Fundació 'la Caixa'

Col·labora:

Observatori del Patrimoni Etnològic i Immaterial (OPEI)

Entitats participants de l'OPEI:

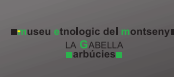
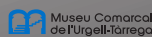

Foto casa pescadors, fons: Museu de la Pesca de Palamós, Foto finestral: Valerià Pujol. Fons: Arxiu Pujol-Vilà-Puig. Foto Cabana de volta, Foto: Xavier Rebés. Fons: Fundació el Solà.

DOSSIER DOCENT

1. Guió de l'activitat
2. Guió per al desenvolupament de la sessió
3. Guió de continguts
 - 3.1. Introducció
 - 3.2. Desenvolupament dels continguts

1. GUIÓ DE L'ACTIVITAT

Descripció

Aquest guió de l'activitat permet al professorat i als alumnes apropar-se a l'exposició *Construint el territori: arquitectura tradicional i paisatge de Catalunya*. A través d'aquesta exposició els alumnes descobriran la importància de l'arquitectura tradicional a Catalunya en el passat i a dia d'avui. De la mà d'aquestes construccions s'interpretaran els diferents tipus de paisatge del país i les relacions socials i econòmiques de les persones que hi habiten, per acabar reflexionant sobre la necessitat de mantenir viu el patrimoni.

Objectius

- Identificar les característiques naturals i socials dels diferents paisatges de Catalunya a través de les construccions arquitectòniques tradicionals.
- Valorar l'arquitectura tradicional com a patrimoni que cal preservar, difondre i mantenir viu en el present.
- Reflexionar sobre l'adaptació d'elements patrimonials del passat a nous usos del present.
- Relacionar-nos respectuosament amb l'entorn i amb els companys en un marc diferent de l'habitual.
- Participar amb iniciativa en diferents dinàmiques per aprendre a aprendre.

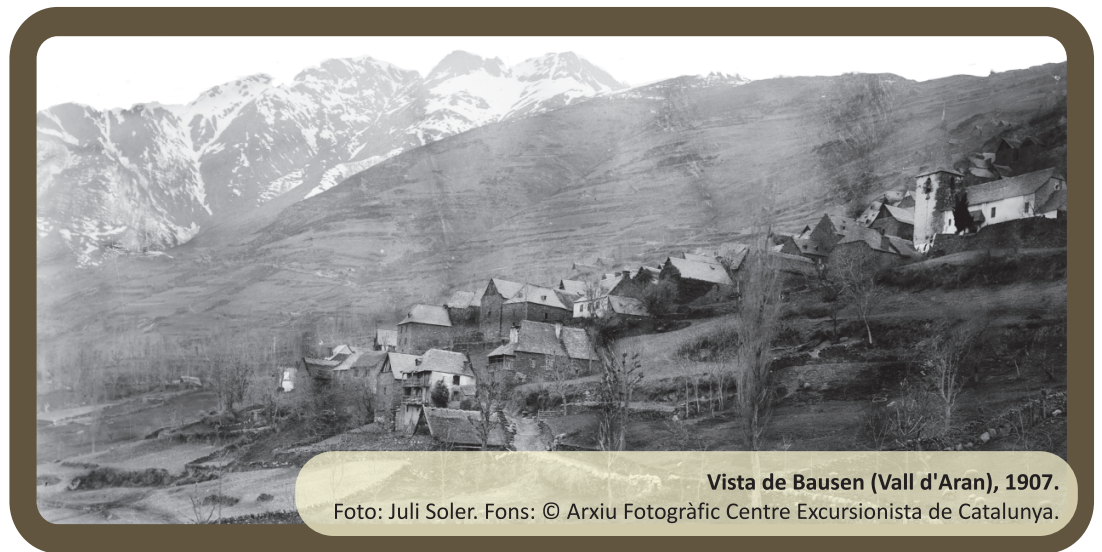
Competències

El desenvolupament d'aquesta activitat col·labora en el desenvolupament de les següents competències curriculars de l'educació primària:

- Àmbit artístic

Comprendre i valorar elements significatius del patrimoni arquitectònic d'àmbit tradicional, de Catalunya i d'arreu.

Emprar elements bàsics del llenguatge visual amb tècniques i eines artístiques per expressar-se i comunicar-se.

- Àmbit de l'educació en valors

Aplicar el diàleg com a eina d'entesa i participació en les relacions entre les persones.
Adoptar hàbits d'aprenentatge cooperatiu que promoguin el compromís personal i les actituds de convivència.

Analitzar l'entorn amb criteris ètics per cercar solucions alternatives als problemes.

- Àmbit de coneixement del medi

Plantejar-se preguntes sobre el medi, utilitzar estratègies de cerca de dades i analitzar resultats per trobar respostes.

Interpretar el present a partir de l'anàlisi dels canvis i continuïtats al llarg del temps, per comprendre la societat en què vivim.

Interpretar l'espai a partir dels elements del territori i de les seves representacions, per situar-s'hi i desplaçar-s'hi.

Analitzar paisatges i ecosistemes tenint en compte els factors socials i naturals que els configuren, per valorar les actuacions que els afecten.

Valorar problemes socials rellevants interpretant-ne les causes i les conseqüències per plantejar propostes de futur.

- Àmbit lingüístic

Interactuar oralment d'acord amb la situació comunicativa, utilitzant estratègies conversacionals.

Apropar-se als dialectes del català a partir de l'arquitectura tradicional del territori de Catalunya.

Aplicar estratègies de cerca i gestió de la informació per adquirir coneixement propi.

Foto: Albert Oliveras.
Fons: © Arxiu Fotogràfic Centre Excursionista de Catalunya.

Temporització

ACTIVITAT	DESCRIPCIÓ	DURADA
Introducció	Introduir els conceptes per part del docent	5 minuts
Per començar, inspira't...	Relacionar adjectius amb arquitectura tradicional	5 minuts
Descobreix	Descobrir els diferents paisatges a partir de la guia de preguntes del docent	25 minuts
Expressa't	Dibuixar al mapa a partir de l'exposició	10 minuts
Reflexiona pel futur!	Debate sobre l'adaptació d'un element arquitectònic del passat als nous usos del present	15 minuts
TOTAL		60 minuts

Materials

Desenvolupament de la sessió (recomanacions per al docent).

Fitxa de l'alumne per imprimir i repartir.

Diferents recursos plàstics: llapis de colors, retoladors, ceres, etc.

2. DESENVOLUPAMENT DE LA SESSIÓ

Introducció

Abans de començar la visita a l'exposició us recomanem que introduïu globalment els conceptes d'arquitectura tradicional i de paisatge. És especialment interessant explicar la relació entre els dos conceptes.

Definint-ho breument, un paisatge és tot allò que podem veure des d'un lloc i que canvia per diferents factors: naturals o artificials. Exemples d'aquests factors són: el relleu, les catàstrofes naturals, les construccions o el tipus de conreus. Expliqueu que en aquesta exposició ens centrarem sobretot en les construccions i en com aquestes determinen els territoris de Catalunya.

Efectivament, a Catalunya hi ha una gran varietat de paisatges i un dels motius d'aquesta diversitat són les construccions d'arquitectura tradicional, diferents en cada entorn perquè aprofiten els recursos que tenen disponibles i perquè s'adapten als climes i a les formes de vida del lloc en qüestió. Estan fetes seguint tècniques que s'hereten de generació en generació, per això diem que són tradicionals. Exemples d'aquestes construccions són: cases, cabanes, granges, marges dels camps o pous.

Per introduir aquests conceptes es pot demanar als alumnes que responguin oralment les preguntes següents per explorar les seves representacions inicials, si es tracta d'un tema que no s'ha treballat anteriorment a l'aula, o per consolidar els conceptes abans d'ampliar coneixements amb l'exposició. La idea és acabar relacionant paisatge amb construccions tradicionals, recursos d'un territori i estil de vida d'aquests.

- Com és el paisatge del lloc on vivim? Hem vist algun altre tipus de paisatge en un altre lloc?
- On vivim, a prop, hi ha muntanya? Rius? Mar? Ho hem aprofitat?
- Hi ha cases o edificis antics? T'agraden?
- De què treballen les persones del lloc on vius?

Cap de la Barra, l'Estartit, primer quart del s. XX. Foto: Valentí Fagnoli.
Fons: Centre de Documentació del Museu de la Mediterrània.

Per començar, inspira't...

Convidem els alumnes a fer la primera activitat de la fitxa, que consisteix a encerclar les paraules que els suggereixen arquitectura tradicional d'una àmplia llista de materials i adjectius. Si es creu convenient, es poden posar en comú per veure si coincideixen o no.

Descobreix

Iniciem la visita a l'exposició centrant-nos en els plafons que fan referència als diferents paisatges que s'associen a un tipus d'explotació del territori. A cada tipus d'explotació hi podem associar un tipus d'arquitectura tradicional, unes maneres de viure i, en definitiva, un paisatge.

Els plafons es poden agrupar per diferenciar entre paisatges de costa, plana i muntanya i així simplificar una mica el discurs, si es valora necessari. Ens interessin els següents:

- Les terres de secà
- L'horta i les planes de regadiu
- La costa
- L'alta muntanya
- El món dels masos

Per preparar-vos el contingut de la visita, podeu descarregar-vos els plafons a l'enllaç de l'exposició: <https://arquitecturatradicionalcatalana.wordpress.com/lexposicio/>

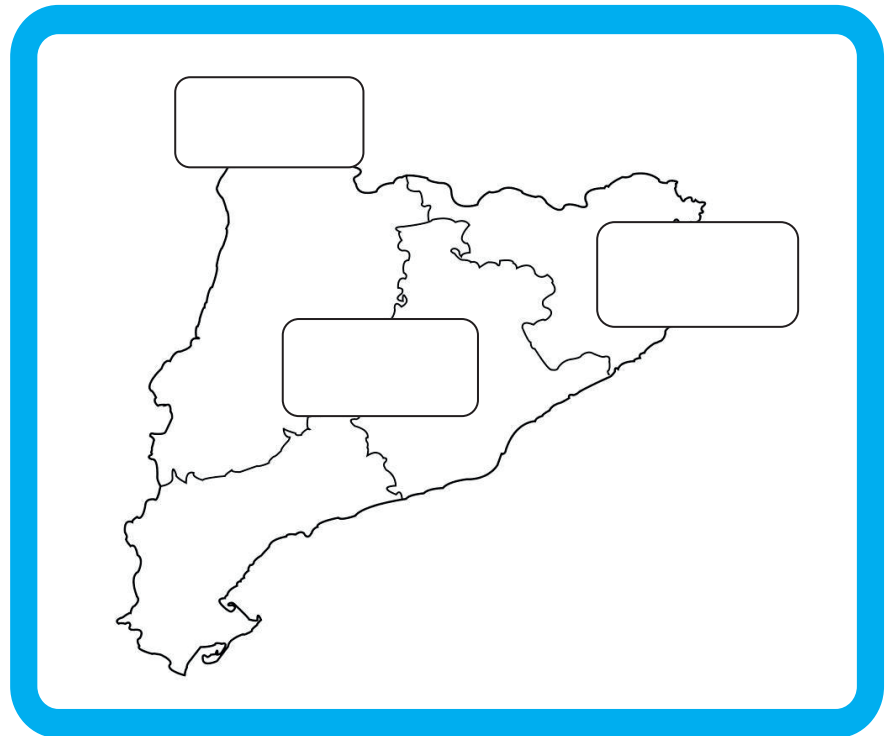
També us proposem una bateria de preguntes que us poden servir de guia per introduir algunes de les temàtiques rellevants que planteja l'exposició:

- Quantes generacions de persones viuen a casa vostra? [A les masies hi vivien moltes generacions d'una mateixa família. L'estil de vida determina el tipus de construcció, per exemple si una masia té un nombre d'habitacions distribuïdes d'una determinada manera, és perquè hi vivien normalment tres generacions, amb l'hereu o la pubilla com a figura destacada.
- Quines activitats quotidianes feu a casa vostra i quines feu a un altre lloc? Us agradaria viure sense anar a comprar? Creieu que és possible? [Entendre el mas com a unitat gairebé autosuficient essent alhora espai de residència i de treball].
- Us ve al cap algun poble o comarca que sigui conegut per tothom per les seves cases? [L'arquitectura tradicional conforma la identitat dels territoris que associem a unes construccions en concret en el nostre imaginari col·lectiu].
- Sabeu de què treballa la gent a l'alta muntanya? [A la ramaderia i a l'explotació dels boscos perquè hi ha poques terres de conreu. Aquestes feines expliquen que trobem les bordes o barraques de pastor repartides per la muntanya i també el fet que els pobles siguin petits, dispersos i situats a la confluència de les valls].
- De què poden estar construïdes les cases dels Pirineus o la Vall d'Aran? Per què? [Fusta i pedra. Podem establir vincle entre l'arquitectura tradicional i els recursos disponibles de l'entorn proper: materials assequibles, sostenibles i generalment fàcils de treballar].
- Heu anat mai a un poble de costa? De quin color són les cases? [Cases blanques del litoral, apilades entre elles i recobertes de calç per protegir de la humitat i la calor. Són construccions específiques de la costa per la seva forma i funció, que relacionem amb el mar, amb un clima i amb la feina de pescador].

- A part de pescar, saps quines altres feines són necessàries al mar i quines construccions necessiten? [Salins per fer la salaó del peix per conservar-lo i transportar-lo a l'interior; els tenyidors per tenyir les xarxes; o els magatzems per fer reparacions o guardar les embarcacions, entre d'altres].
- Us sembla fàcil construir seguint el mètode de pedra en sec? [És un mètode laboriós perquè no utilitza cap tipus d'argamassa per lligar les pedres entre elles però és un exemple clar d'aprofitament dels recursos de l'entorn].
- Què pot voler dir “de secà”? [Relacionar la paraula “sec” amb un tipus de conreu que només necessita l'aigua de la pluja per créixer, contràriament al conreu de regadiu, que necessita aigua en abundància. El tipus d'agricultura condiona, en part, unes construccions i tècniques concretes, així com paisatges molt diferenciats].

Expressa't

Per reforçar els habitatges característics dels paisatges de la plana, la costa i la muntanya, a la fitxa de l'alumne hi ha el següent mapa. Es pot demanar als alumnes que l'omplin amb allò que hagin après de l'exposició i/o deixant que l'explorin per lliure en acabar el recorregut per trobar les respostes.

Reflexiona pel futur!

Per concloure l'activitat es proposa una dinàmica de debat per reflexionar sobre el futur de les construccions d'arquitectura tradicional que encara perduren a Catalunya avui en dia, però que han perdut la utilitat per a la qual van ser ideades en el seu moment. L'objectiu és transmetre als alumnes que l'arquitectura tradicional és patrimoni de tota la societat i que tenim el repte de reflexionar i de decidir quina és la millor manera de preservar-la i difondre-la.

Els alumnes tenen a la fitxa la següent pregunta, precedida d'una petita introducció:

En què convertiries les barraques de pastor perquè fossin útils avui sense fer-les malbé?

Per dur a terme la dinàmica, s'introdueix la pregunta als alumnes i se'ls deixa uns minuts per reflexionar per parelles en una proposta. Quan totes les parelles hagin apuntat a la fitxa una solució, es fa una rotllana general i es van llegint en veu alta totes les idees, que el mestre ha d'anar apuntant. Quan s'acaba la ronda, es fan votacions entre les diferents propostes que hagin sortit - es dóna un màxim de 3 vots per persona -. Així, s'acaba prenent una decisió conjunta per al problema plantejat.

3. GUIÓ DE CONTINGUTS

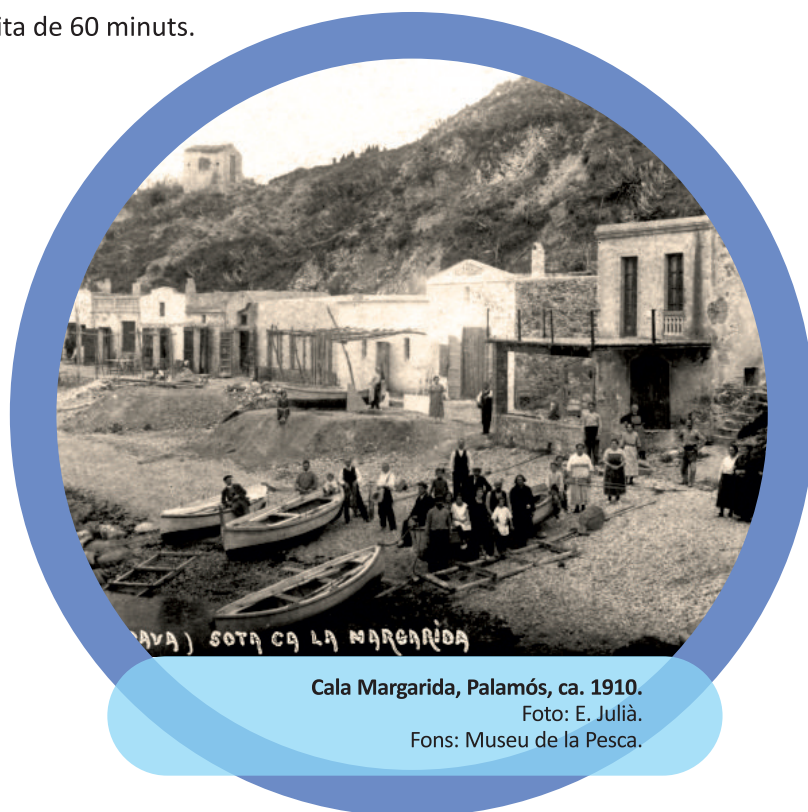
3.1. INTRODUCCIÓ

El present **guió de continguts per a la visita** a l'exposició *Construint el territori: arquitectura tradicional i paisatge de Catalunya* es pensa per a la realització de visites guiades a un públic general que pot tenir interessos, coneixements i finalitats diferents respecte a la temàtica o proposta expositiva. Per aquest motiu, els continguts s'han elaborat prou amplis com per permetre al guia adaptar la visita a diferents nivells i s'han ressaltat amb negreta els conceptes principals per explicar a cada plafó. Alhora, s'han incorporat apunts complementaris a peu de pàgina.

També, amb la idea de simplificar el guiatge a través de l'exposició, s'han mantingut els títols dels plafons en el guió de continguts i s'han acompanyat de la imatge corresponent.

D'altra banda, aquest mateix guió també es planteja per a **visites educatives a un públic escolar**. Per ajudar a conduir-les, s'han incorporat preguntes¹ pensades per permetre a l'educador iniciar un diàleg amb els alumnes i introduir el contingut a partir de les respostes. Així s'assegura un aprenentatge vinculat a les representacions inicials dels estudiants i unes explicacions adaptades al seu nivell educatiu. Alhora, a cada parada s'anomenen els conceptes clau a nivell curricular associats de cada plafó.

Finalment, cal tenir en compte que tant en un cas com en l'altre, aquest guió s'ha pensat i elaborat per a una visita de 60 minuts.

Cala Margarida, Palamós, ca. 1910.

Foto: E. Julià.

Fons: Museu de la Pesca.

¹ Es reconeixen perquè estan emmarcades i intercalades al contingut al llarg del guió.

3.2. DESENVOLUPAMENT DELS CONTINGUTS

Benvinguda i presentació de la visita

Es dona la benvinguda al grup i es presenta l'exposició als visitants.

Construint el territori: arquitectura tradicional i paisatge de Catalunya és una exposició en itinerància per diversos museus i espais culturals del territori català, que busca abordar l'arquitectura tradicional a través de l'àmplia diversitat de paisatges i entorns històrics del nostre país.

Introducció temàtica

Construint el territori
Arquitectura tradicional i paisatge a Catalunya

Catalunya és un país amb una gran diversitat de paisatges, producte de la relació continuada entre els éssers humans i l'entorn, amb una arquitectura tradicional que és el resultat d'aquesta interacció. Així, els diversos elements construïts, la seva distribució pel territori i les seves formes i materials són un element clau en la configuració del paisatge.

En aquesta exposició volem mostrar com el medi, les formes de vida, la tecnologia, les relacions socials i les maneres d'entendre el món es combinen per donar forma i fixar l'ús dels elements arquitectònics que han esdevingut peces fonamentals dels nostres paisatges humanitzats.

The slide features a large blue rectangular graphic on the right side and a circular graphic at the bottom left containing logos of various institutions and organizations.

CONCEPTES CLAU:

- El paisatge com a resultat de factors humans i naturals.
- Definició d'arquitectura tradicional.

Un paisatge és la conseqüència de la relació entre les persones i el medi físic i natural. Així, tant l'ús dels recursos com les relacions socials que es donen en un territori han anat configurant una **àmplia diversitat de paisatges a Catalunya**. Aquests diferents paisatges es van definint al llarg del temps i les construccions en són un element important.

***Com és el paisatge del vostre entorn?
Quins recursos hi ha?
Sabríeu dir quins exemples d'arquitectura tradicional hi trobem?***

Al seu torn, el concepte d'arquitectura tradicional és ampli, complex de definir i admet una gran diversitat de punts de vista a l'hora d'aproximar-nos-hi. Així, en aquesta exposició, s'entén que **l'arquitectura tradicional respon a uns models constructius propis d'un context i que s'hereten de generació en generació seguint una tradició.**

Parlar d'arquitectura tradicional i de configuració de paisatges ens obre la porta a reflexionar de quina manera aquests estan íntimament lligats al context que els envolta: **les relacions socials, les mentalitats, el medi físic i natural, els comportaments comunitaris, els mitjans de producció o la tecnologia influeixen en els elements arquitectònics d'un entorn, a la vegada que aquests també són un instrument de definició de totes aquestes interaccions i dels paisatges que en resulten.** En aquest sentit, el valor i usos que les persones han donat tradicionalment en aquestes construccions també són imprescindibles per comprendre l'evolució dels paisatges catalans fins a dia d'avui.

Definits els dos principals conceptes de l'exposició, anem a descobrir-ne més detalls. Durant la visita valorarem els diferents usos, concepcions i valors que s'amaguen darrera de l'arquitectura tradicional catalana, en un moment en què socialment ens toca decidir què fem amb aquests exemples constructius del nostre territori quan la funció utilitària per a la qual van ser pensats va perdent cada vegada més pes. Alhora, l'aproximació en aquestes tècniques ens hauria de permetre plantejar una arquitectura actual cada vegada més respectuosa i sostenible amb l'entorn.

***Per què creieu que l'arquitectura tradicional
pot influir en la manera
de relacionar-se de les persones?***

Arquitectura viscuda

L'arquitectura viscuda

La casa era l'habitatge d'una família que constituïa la unitat bàsica de la societat catalana preindustrial. L'estructura i les relacions de la família, les activitats productives i les idees sobre la intimitat i el confort condicionaven les formes, la distribució dels espais i els usos de la casa.

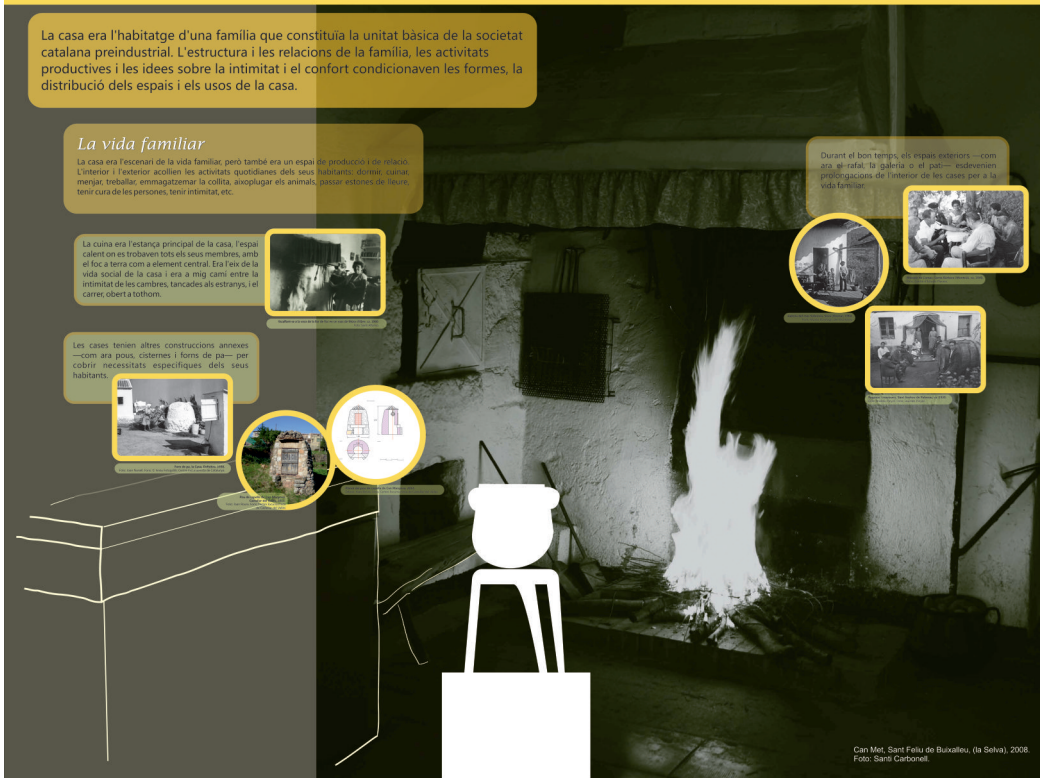
La vida familiar

La casa era l'escenari de la vida familiar, però també era un espai de producció i de ritm. L'interior i l'exterior acollien les activitats quotidianes dels seus habitants: dormir, menjar, treballar, emmagatzemar la collita, aixoplugar els animals, passejar, etc.

La cuina era l'estança principal de la casa, l'espai calent on es trobaven tots els seus membres, amb el foc a terra com a element central. Era l'eix de la vida social de la casa i era a mig camí entre la intimitat de les cambres, tancades als estranys, i el carrer obert a tothom.

Les cases tenien altres construccions annexes —com ara pous, cisternes i forns de pa— per cobrir necessitats específiques dels seus habitants.

Durant el bon temps, els espais exteriors —com ara el pati, la galeria o el pati— esdevien prolongacions de l'interior de les cases per a la vida familiar.

Can Març, Sant Feliu de Buixaltes, (la Selva), 2008.
Foto: Sans Carbonell

CONCEPTES CLAU:

- La casa com a espai de treball, de residència i de relació.
- Importància de la cuina com a espai central de les cases.
- Usos dels espais en funció del rol familiar: usos i tasques infantils.

Com ja hem introduït, hem d'entendre l'arquitectura tradicional com una arquitectura totalment vinculada a la quotidianitat d'una societat. En aquest sentit, tots els espais construïts tenen uns usos i es viuen d'una determinada manera: **són espais de treball, de residència i de relació. En definitiva, són espais que es viuen i que prenen plenament sentit si els vinculem directament a la funció que tenien.**

**Quantes generacions de persones viuen a casa vostra?
Quines activitats quotidianes feu a casa vostra i quines feu a un altre lloc?**

En conseqüència, **l'expressió màxima d'aquesta idea de l'arquitectura tradicional és la casa. Abans de viure en societats industrials modernes, les cases eren unitats socioeconòmiques senceres**: una casa era, alhora, un grup de persones que entenem com a família; una explotació productiva i, per tant, el principal mitjà de subsistència; un habitatge i tot el patrimoni material de les persones que l'habitaven.

Per tant, **l'anàlisi de cases tradicionals ens ofereix molta informació sobre la manera que tenien les persones de viure i d'entendre el món**. Així, si ens fixem en els diferents espais de la casa, veiem que generalment **la cuina tenia una importància central**: era l'espai calent per la presència de la llar de foc, al voltant de la qual es reunien els membres de la família i es relacionaven entre ells; era l'espai on es cuinava llargament, on es menjava, on es rebien les visites i on, en alguns casos, es dormia. Les cuines també eren espais on inclús s'hi podien guardar algunes eines de treball, fet que demostra que la separació entre les diferents activitats de la vida quotidiana era difosa.

***En quin espai de casa vostra passeu més temps? Per què?
Algun membre de la casa té un espai només per a ell o tots els espais
de la casa són compartits?***

Bona part de la centralitat i la importància de la cuina rau en el fet de ser l'espai a mig camí entre el carrer, l'espai públic obert a tothom, i les cambres, que eren espais més íntims. No totes les cases, però, tenien cambres, ni en totes es distribuïen igual, ja que entra en joc un dels conceptes clau a l'hora d'analitzar els interiors d'aquestes cases: **la intimitat, i la concepció que es tenia d'aquesta, que variava en funció de les possibilitats econòmiques i de les concepcions culturals de les famílies**. Així, a vegades trobem habitacions connectades entre elles, mentre que a d'altres la porta d'accés es troba a la cuina i, per tant, és independent. Alhora, **els usos també podien ser més o menys especialitzats**: a vegades eren espais reservats estrictament per dormir, però també hi podem trobar objectes personals o de treball. **Generalment, com més humil era l'estatus econòmic de la família, menys especialització trobem i hi ha més multifuncionalitat de tots els espais**.

Escalfant-se a la vora de la llar de foc en un mas de Móra d'Ebre, ca. 1960. Foto: Santi Alfonso.

En canvi, les famílies més benestants tendien a distribuir més els interiors de les seves cases i, per tant, mostren un concepte de la intimitat, però també de la família i de les relacions personals, molt diferent.

L'altre espai important de la casa, sobretot en els llocs amb climes més benivolents, eren **els exteriors, on es podien realitzar les mateixes activitats que als espais comuns interiors**. Eren entorns de feines en els quals també hi podem trobar construccions annexes, que tenen unes funcions concretes i que responen sovint a necessitats com fer pa o guardar l'aigua. Alhora, però, també era un punt de trobada de relacions socials: a l'exterior tenien lloc el sopar de festa major, els casaments i enterraments o senzillament les llargues converses d'estiu.

La distribució de totes aquestes estances en una casa d'entorn rural tradicional s'organitzava sovint per plantes. A la planta baixa i entrada de la casa hi trobem eines i el bestiar. L'escalfor que aquests desprenien era aprofitada, juntament amb la llar de foc, al primer pis on hi trobem la cuina i sovint també les cambres. A l'últim pis, sota la teulada, se situen les golfes i el graner per emmagatzemar.

Pou de capella de Can Manyosa, Castellar del Vallès, 2014.
Foto: Joan Roura. Fons: Centre Excursionista de Castellar del Vallès

L'arquitectura viscuda

Els espais domèstics

Les activitats que calia acollir, la posició econòmica de la família i les idees sobre la vida domèstica de cada moment històric han condicionat la distribució i els usos de l'interior de les cases. Mentre que una poca espais s'especialitzaven en una única funció, la gran majoria eren polivalentes. L'ús d'un mateix espai no era, però, homogèni i reflectia les diferències entre els membres de la família, segons l'edat, el gènere i la posició d'autoritat.

Una distribució comuna en el cas de les cases de pedra i de maó és la d'una planta baixa i un pis superior. A la planta baixa hi ha el menjador i la cuina, i al pis hi ha les cambres i el bany. A les cases de pedra hi ha sovint un pati o un porxo que serveix per a protegir-se del sol i de la pluja.

Les cases benestants guarden d'una especialització més gran dels espais i són més complexes per al ús. Les cambres i cuines són més grans i hi ha més espai per a les activitats socials.

La separació entre l'interior i l'exterior, entre l'espai de treball i d'habitatge, és més clara a les cases de pedra i de maó que a les cases de pedra i de maó.

Interior de casa de pescador, Caldes de Mar, 1942. Fons: Museu Marítim de Barcelona.

Finalment, a banda de l'origen socioeconòmic dels habitants de les cases i del concepte d'intimitat que tinguessin, **els usos dels diferents espais també venien determinats en funció del rol que jugava en el si de la família cada membre del grup**. Així, trobem diferències en funció de l'edat, del gènere o del vincle de parentiu, entre d'altres. Les cases ajudaven a mantenir aquestes jerarquies internes de generació en generació. Exemples clars, serien l'ocupació de la cambra principal per la parella més gran, que era ocupada per l'hereu i la pubilla a la seva mort, o la distribució dels membres de la família al voltant de la taula.

Si parlem de les feines, cal entendre que tothom tenia unes tasques assignades segons el rol social. Així, les dones sovint eren les encarregades de netejar la roba al safareig, de filar la llana, de portar al mercat els excedents o de tenir cura del bestiar petit (conills, aviram) destinat al consum domèstic. També eren les encarregades de conservar la collita, tasca laboriosa i imprescindible per passar els llargs hiverns. Així, es feien embotits, pots de conserva de verdures, mermelades, codonyat, formatges, salaons o rams d'herbes aromàtiques. Per tant, podem afirmar que la dona era l'encarregada de fer funcionar la quotidianitat de portes endins, és a dir, espais familiars i més privats que els dels homes, els quals passaven la major part del dia als camps o als boscos lluny de la casa. Els infants, al seu torn, s'encarregaven d'ajudar a pasturar el bestiar, a recol·lectar herbes i fruits i secs o a recollir els fems del bestiar per fer-ne adob. Cal tenir en compte també que nens i nenes van anar assumint tasques diferents ja que cada vegada els nens van anar seguint els passos dels homes adults conreant i pasturant, mentre que les nenes anaven assumint totes les tasques que es vinculen a la dona.

Grup de dones armant tresmalls davant de casa seva, Palamós, ca. 1960. Fons: Museu de la Pesca.

Cuina d'una masia, entre Santa Fe de Montseny i Gualba, 1925.

Foto: Mas. Fons: © Fundació Institut Amatller d'Art Hispànic, Arxiu Mas.

Triant mongetes davant d'una masia, Sant Esteve de Palautordera (Vallès Oriental), ca. 1920-1940.

Foto: Almato. Fons: © Fundació Institut Amatller d'Art Hispànic, Arxiu Mas.

L'arquitectura com a símbol

L'arquitectura com a símbol

L'arquitectura és el resultat de la cultura i de les relacions socials en un moment concret. A la Catalunya preindustrial, la família s'identificava amb la casa que habitava, configurant una unitat integrada per persones, edificis, béns i relacions. Aquesta unitat social és més visible a les cases aïllades, on els edificis que integren la casa estan agrupats i tancats per un barri. Tanmateix, les cases també formaven part d'una comunitat més ampla que influa i regulava les construccions i la seva disposició en el territori. Per això, l'arquitectura també ens parla de l'organització social i política del poble i més enllà.

La representació de les condicions socials i econòmiques de la casa

La casa-edifici representava la família que n'era propietària i l'habitava. Els edificis, les seves dimensions i formes, els materials amb què estaven construïts i la decoració que presentaven mostraven públicament la posició social i econòmica de la família. La forma i els usos dels espais també reflectien les diferències entre els seus membres; els llocs on podia accedir cada persona i allò que hi podia fer simbolitzaven el seu estatus i les relacions amb els altres membres del grup.

Es detalls de les façanes simbolitzen l'estatus socioeconòmic de la casa i els gustos estètics dels seus habitants. Les inscripcions amb la data de construcció o de la reforma de l'edifici i el nom del propietari fan visible la seva continuïtat i la seva història.

Les diferències en la decoració de les cases pirinenques simbolitzen la separació entre l'espai per a les persones, la casa i l'espai per als animals, la borda. També marca la distinció entre la façana principal, a través de la qual s'exposava la família, i les secundàries.

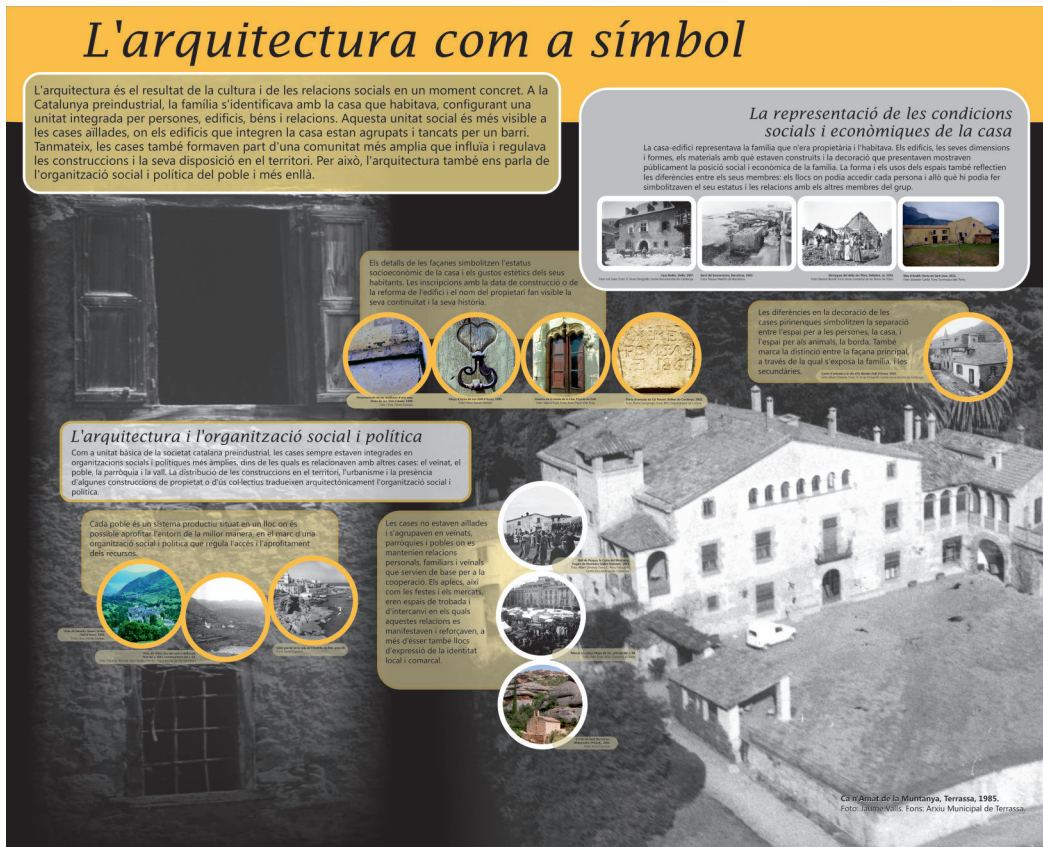
L'arquitectura i l'organització social i política

Com a unitat bàsica de la societat catalana preindustrial, les cases sempre estaven integrades en organitzacions socials i polítiques més àmplies, dins de les quals es relacionaven amb altres cases: el veïnat, el poble, la parroquia i la vall. La distribució de les construccions en el territori, l'urbanisme i la presència d'algunes construccions de propietat o d'ús col·lectiu tradueixen arquitectònicament l'organització social i política.

Cada poble és un sistema productiu situat a un lloc on es pot localitzar l'explotació de la matèria mineral, en el marc d'una organització social i política que regula l'accés i l'aprofitament dels recursos.

Les cases no estaven aïllades i s'agrupaven en veïnats, parroquies i pobles on es mantenen relacions personals, familiars i veïnals que serveixen de base per a la cooperació. Es ajouen, així com les festes i els mercats, en espais de trobada i d'intercanvi en els quals aquestes relacions es manifestaven i reforçaven, a més d'esser també llocs d'expressió de la identitat local i comarcal.

Casa Amat de la Muntanya, Terrassa, 1985.
Foto: Antoni Valls. Fons Arxius Municipal de Terrassa.

CONCEPTES CLAU:

- Casa com a símbol de què som i/o de què volem ensenyar que som.
- Existència de zones més o menys benestants en un mateix entorn.
- Cases tradicionals com a element d'identitat d'un poble.

Les cases no només es viuen, sinó que també simbolitzen una família, una cultura, un poble o unes tradicions. Així doncs, a banda d'allò que passa cap endins, les cases també s'exposen cap enfora, cap a la comunitat, i transmeten una idea de la família que hi viu.

Si ens fixem en la casa individual, i en concret en les façanes, podem observar la proliferació de símbols que ens aporten una informació molt valuosa per apropar-nos al sistema de valors, a les creences i, en general, a les mentalitats de les societats preindustrials. Exemples d'aquests símbols són les dates i els noms gravats, que ens remetent a les jerarquies de les famílies o als esdeveniments especialment rellevants per a elles; els símbols religiosos, que sovint fan referència a un sant concret i ens permeten saber a qui es tenia devoció i per tant què preocupava o il·lusionava; o els elements decoratius i els colors escollits, que ens obren la porta a tot un univers estètic i a una concepció de la bellesa.

Si algú veu casa vostra des de fora, creieu que pot saber com sou i com viviu (vosaltres)?

Aquests símbols varien molt en funció de la posició socioeconòmica de la família habitant de la casa. Els recursos dels quals es disposa determinaran l'ús d'uns materials concrets o una major o menor riquesa decorativa. **Tot i així, la posició social (de la família) també influirà en la casa i (en la seva situació).** Així, generalment, les cases habitades per membres rellevants de la comunitat estan situades als centres dels municipis, plantejades més de cara en fora, al voltant de jardins i amb façanes molt més riques. En canvi, les cases dels habitants de posicions més modestes estan més aïllades i disperses. Per tant, les cases són elements arquitectònics individuals que formen part d'una comunitat més àmplia que respon a una organització política, social i econòmica concreta. En aquest sentit, si ens fixem en la distribució urbanística d'aquestes construccions també ens aproparem a les societats d'aquests pobles.

Efectivament, els diferents **nuclis de població agrupen cases que es relacionen entre elles a diferents nivells: veïnat, poble, parròquia o vall, i es reuneixen i organitzen mercats, festes o aplecs.** La distribució i la relació entre elles, així com la presència d'elements arquitectònics d'ús públic o grupal, o d'una xarxa de camins, és també significativa.

Us ve al cap algun poble o comarca que sigui conegut per tothom per les seves cases?

Panys d'Arres de Jos (Vall d'Aran), 1989.
Foto i fons: Ferran Estrada.

Finestra de la masia de la Cisa, Premià de Dalt.
Foto: Valerià Pujol. Fons: Arxiu Pujol-Vilà-Puig.

Casa Rodés, Viella, 1907.

Foto: Juli Soler. Fons: © Arxiu Fotogràfic Centre Excursionista de Catalunya.

Finalment, **les cases tradicionals també han esdevingut símbols d'un territori i elements d'identitat imprescindibles.** Les diferències arquitectòniques d'una població conformen, com hem vist, paisatges particulars que s'associen a una cultura popular, a una tradició gastronòmica concreta o a una forma de vida diferent de la resta del territori i, per tant, acaben essent símbols d'una identitat.

Arquitectura productiva

Arribats en aquest punt de l'exposició, abandonem el discurs general i conjunt a tot el territori català per començar a parlar de les particularitats internes de cada zona. Aquests territoris s'han agrupat pel tipus d'economia dominant o per les tècniques constructives.

El món dels masos

El món dels masos

El mas són un tipus de poblament dispers que reuneix en una mateixa unitat territorial uns recursos —edificis, animals, camps, pastures i boscs— i unes persones que els exploten. L'economia dels masos combina l'agricultura, la ramaderia i l'explotació forestal. Economia, tipus de poblament, organització social i entorn donen forma a l'arquitectura i al paisatge del món dels masos.

L'ocupació del territori
Des de l'edat mitjana fins a l'època contemporània, la unitat bàsica d'ocupació del territori en molts indrets de Catalunya és el mas. Aquest tipus de poblament té un caràcter econòmic, social i polític. La massa és l'edifici central del mas i l'espai on viu la família que l'explota. Al seu voltant s'articulen altres construccions que, juntament amb els camps, les pastures i el bosc, configuren el paisatge monocaracterístic dels masos. Alguns pobles són acompanyats de pobles de mides diverses que actuen com a centres d'un territori, on viuen petits pagesos i ramaders que treballen a temporades als masos i on es concentren els botiguers, estambrats i la gent d'oficis.

Les torres de defensa són vestigis del rol històric que van jugar els masos com a sistema per poblar i controlar el territori.

El mas i la producció agrícola, ramadera i forestal
Un mas està format per un edifici central, la massa, i unes construccions annexes. La massa, a més de tenir funcions d'habitatge, també inclou espais per als animals i per a la producció. Les edificacions annexes tenen finalitats productives i domèstiques: fena, els estables i corals, la pallissa, el porxo per guardar el carro, la bassa, el pou, la font, el safareig i, als masos més benestants, la capella. El nombre, el tipus i les dimensions de tots aquests elements i la seva articulació i distribució pel territori reflecteixen l'estructura productiva i la capacitat econòmica del mas, mirant sempre de trobar una organització que faciliti les feines al llarg de l'any.

Pallisses, estables, galiniers i conillers s'articulen amb la massa al voltant d'un pati o d'un espai buit que funciona com a sala per ferre els cereals, la qual podia estar feta de terra prensada, còdols, pedres planes o rajoles.

Els recursos disponibles al territori feien possibles altres activitats, com ara la fabricació de carbó o de gel que requereixen construccions específiques per poder desenvolupar-les i per aigües i rebollidors. Els masos més importants van instal·lar incineradores al costat de rius per aprofitar-ne la força de l'aigua.

El Molar de Dalt, al Parc Natural del Montseny, ca. 1940.
Foto: Salvador Liebet. Fons: Salvador Liebet Arxiu Municipal de Granollers.

CONCEPTES CLAU:

- El mas com a principal unitat de poblament de molts llocs de Catalunya..

Els masos han estat, durant segles, la unitat bàsica de poblament del territori a molts llocs de Catalunya per motius econòmics, polítics, històrics i socials². En aquest sentit, el paisatge català s'associa innegablement a aquest tipus d'arquitectura que ha suposat un model de vida concret al llarg de molts segles.

² Cal recordar que la institució de la figura de l'hereu i la pubilla va ser determinant per al manteniment i engrandiment del mas ja que la propietat passava íntegra al primer fill home de la família (i en la seva absència a la primera filla) per evitar divisions de la terra i del territori en explotacions més petites a cada generació.

***Us sona la paraula mas?
Heu estat mai en cap?***

Un mas és una unitat que reuneix diferents espais i construccions amb finalitats domèstiques o productives: la masia, l'habitatge de les persones que hi viuen i hi treballen; les terres de conreu; els boscos, dels quals se n'extreu la llenya i aliments, com els fruits o la mel; i l'era, l'espai que sovint es troba davant de la masia i que està fet de terra premsada, còdols, pedres o rajoles i que és utilitzat per batre els cereals. També trobem altres petites construccions annexes vinculades a aquestes feines com els porxos per guardar-hi el carro; les basses i les cisternes per emmagatzemar l'aigua, un recurs imprescindible, sovint escàs i motiu habitual d'enfrontaments entre veïns; els pous de glaç, construccions circulars i revestides de pedra seca utilitzades per guardar el glaç o la neu que recullen de les geleres i que ajuda a la conservació dels aliments; els estables, corrals i pallisses; i en els masos més benestants, inclús la capella.

Finalment, una construcció característica d'alguns masos són les torres de defensa. Aquestes, construïdes generalment de carreus de pedra i recobertes d'argamassa de calç i sorra, tenen parets gruixudes, molt poques obertures i elements defensius propis com les espitlleres o les poternes³. Poden estar adossades directament al mas i connectades des de l'interior a través d'una porta o d'un pont. La seva funció defensiva davant de pirates, bandolers o en temps de guerres, però també la seva connotació de prestigi, ja que no tothom podia tenir una torre al mas, va generar una important xarxa de masos fortificats arreu del territori català que conformen una peculiaritat més al paisatge.

Mas Ral, Torroella de Montgrí, primer quart del s. XX.
Foto: Valentí Fargnoli. Fons: Centre de Documentació del Museu de la Mediterrània.

³ Porta secundària. Amagades, dissimulades o situades en lloc de difícil accés. S'utilitzaven com a porta falsa per poder entrar o sortir del recinte sense ser vistos.

*Us agradaria viure sense anar a comprar?
Creieu que és possible?*

A nivell econòmic, els masos són unitats d'explotació dels recursos productius. Generalment, combinaven diferents tipus d'activitats per tal de donar resposta a una economia mixta. Així, en un mas, es practicava la ramaderia, l'agricultura i el treball al bosc en menor o major mesura en funció de les necessitats o possibilitats del territori. Per exemple, els masos de les planes responen a patrons d'explotacions més extensius mentre que això varia si ens aproximem a la costa o si el mas es troba en zones de més alçada. Independentment de les particularitats del territori, però, sempre es practicaven les diferents activitats de forma combinada. **Podríem afirmar que els masos eren pràcticament autosuficients.** La producció, transformació i emmagatzematge dels productes agrícoles i forestals va donar lloc a importants canvis en l'arquitectura, com denoten les diferents construccions associades i consegüentment en el paisatge, al qual cal sumar-hi accions humanes com la crema de boscos per obrir camps de conreu.

Aquesta autosuficiència comporta un dia a dia extens, amb una gran diversitat d'àrdues tasques, diferents en funció del període de l'any. Així, com és lògic, el calendari agrícola està estretament lligat amb el clima i amb les tasques que s'hi associen. Aquest calendari es transmetia mitjançant refranys, cançons populars per cantar al camp o auques. A més, va marcar la vida social i les mentalitats amb festivitats i aplecs populars per celebrar, per exemple, el solstici d'estiu, la matança del porc o el final de la verema.

D'altra banda, i malgrat que els masos estan dispersos pel territori, i que aquest és un dels trets diferencials del nostre paisatge, **cal tenir en compte que no estan aïllats sinó que tenen relacions entre ells. Els masos d'un mateix territori estan vinculats a un nucli urbà** en el qual generalment hi trobem la parròquia, envoltada de les cases on viuen artesans o jornalers dels masos. En aquests nuclis urbans és on se celebren els mercats i tots els intercanvis comercials que aniran esdevenint importants pel model econòmic i social i que propiciaran un creixement dels nuclis de població.

Cal Bellver, masia ramadera a Tagamanent (Vallès Oriental), 1933.

Foto: Jordi Font. Fons: Jordi Font-Salvador Llobet-Arxiu Municipal de Granollers.

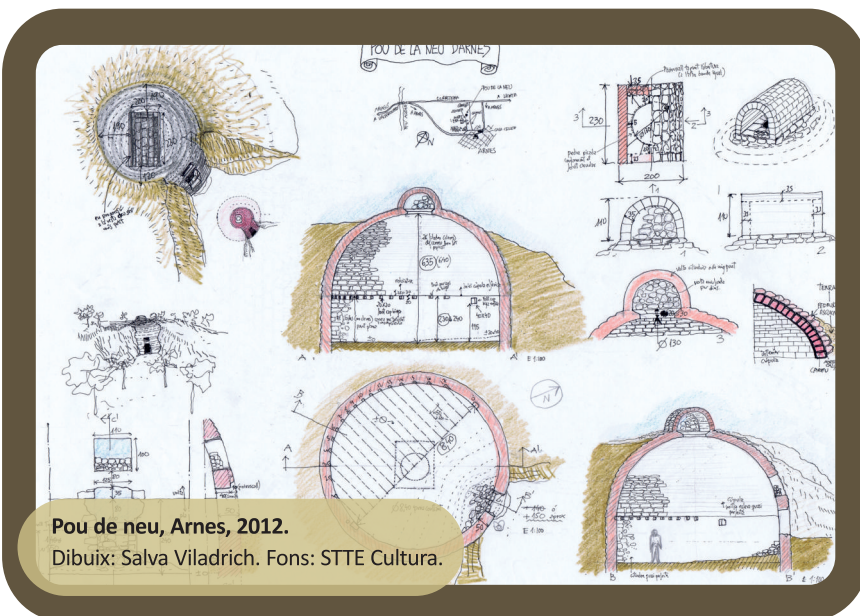
Pallissa d'una masia propera a Cantonigròs, Santa Maria de Corcó (Osona), a mitjan s. XX.

Foto: Jaume Salarich. Fons: Jaume Salarich Vila—Museu del Ter.

Finalment, els masos i, en particular, les masies són elements arquitectònics que s'emmarquen en una societat de família extensa i que, per tant, tenen una vida llarga. Tot i així, les constants ampliacions, reparacions o adaptacions a les necessitats dels nous temps i creixements demogràfics, com per exemple la introducció de molins o de sistemes de reg, ens fan plantejar qui eren els constructors d'aquests conjunts arquitectònics. Així, si ens centrem en analitzar quines tècniques i coneixements hi ha darrera d'aquestes construccions tradicionals veurem que

Bosc, terres de conreu i molí del Marcus, Arbúcies, 1950.
Fons: Arxiu Narcís Roura, Museu Etnològic del Montseny.

Pou de neu, Arnes, 2012.
Dibuix: Salva Viladrich. Fons: STTE Cultura.

la idea que sovint es té en l'imaginari col·lectiu de què la construcció s'efectuava pels propis usuaris del mas és gairebé un mite. Si bé és cert que la família del mas participava d'aquesta construcció, moltes de les tasques demanaven l'ús d'unes tècniques concretes i, per tant, d'uns coneixements que no tenia la majoria de la població. Això explica que hi hagués artesans especialistes en tècniques constructives, com per exemple els fusters o els picapedrers, reconeguts oficis des del món medieval. Per tant, la construcció dels masos era una feina combinada entre els habitants de

Barraca de carboners a la vall de Santa Fe, al Parc Natural del Montseny, 1943.
Foto: Salvador Llobet.
Fons: Salvador Llobet-Arxiu Municipal de Granollers.

Arquitectura productiva L'alta muntanya

L'alta muntanya

L'arquitectura i l'urbanisme dels pobles de muntanya i el seu paper en la construcció del paisatge tenen a veure amb les condicions naturals del territori, amb les formes de producció i amb l'organització econòmica, social i política. La casa, el poble i la vall eren les unitats bàsiques d'aquesta organització.

La producció i l'arquitectura d'alta muntanya
L'economia dels pobles d'alta muntanya estava basada en l'agricultura, l'aprofitament del bosc i, sobretot, la ramaderia. L'explotació dels recursos s'organitzava al voltant de la casa i del poble. Les cases eren les propietats dels camps de conreu i els prats de dall i, els treballaven. L'aigua, les pastures d'alta muntanya i els boscos solien ser de propietat comunal i el seu aprofitament s'organitzava de manera col·lectiva. Aquesta dualitat també es reflecteix en l'arquitectura i l'urbanisme, ja que ben sovint els pobles estan formats per un conjunt de cases aïllades les unes de les altres. L'organització comunal també impulsava construccions com ara seqües, abeuradors, cledes, cabanes de pastors, molins, serradores, porrades i altres espais de reunió dels veïns.

La casa ramadera està formada per un conjunt d'edificis
—habitatge, bordes, galeries i altres construccions auxiliars— que es distribuïen al voltant d'un pati, o d'una era. Tot i estar integrades dins del poble, en el cas de les famílies més benestants, la casa ramadera configura una unitat formalment separada de la resta per una tanca, amb un portal d'entrada que dona accés al pati.

Les bordes situades fora dels pobles, al costat dels prats de dall i dels camps més allunyats, servien per emmagatzemar l'herba i tancar el bestiar durant la tardor i la primavera. En alguns casos eren ocupades mentre duraven les feines de l'estiu, constituint petits assentaments temporals.

El poblament concentrat de l'alta muntanya
Històricament, el poblament d'alta muntanya s'ha caracteritzat per un pati concentrat. Així, l'agrupació de cases que formen petits nuclis, sovint molt propers els uns als altres, constitueixen la unitat mínima dels assentaments. Aquest tipus de poblament apropa les persones als recursos que es troben dispersos pel territori i a diverses altituds (camps, pastures i boscos), i alhora permet que el poble funcioni com a unitat d'organització socioeconòmica i política.

Es pobles estan situats a una distància que els fa visibles entre si, a prop dels camps del fora de les valls o dels plans a mitjana muntanya. Les cases s'hi agrupen formant carrers que segueixen el relleu, els rius i els camins.

La fusta com a material per a la construcció
La fusta és un material constructiu molt important en l'arquitectura de l'alta muntanya. S'usa amb finalitats diferents: com a element estructural per construir l'entallat de terres, cobertes i galeries; en forma de taules per cobrir teulades i terres i aixecar envans; i com a material per elaborar portes i finestres. La facilitat amb què es pot treballar fa que, de vegades, sigui tractada com un element decoratiu.

Vista de Gavarn (Vall d'Aran), 1907.
Foto: Juli Soler. Foto: © Arxiu Fotogràfic Centre Excursionista de Catalunya

CONCEPTES CLAU:

- Clima fred.
- Poques vies de comunicacions.
- Pobles petits amb cases juntes les unes de les altres, de fusta i pedra.
- Ramaderia i explotació de boscos.

En l'exposició, quan ens referim a l'arquitectura i al paisatge de l'alta muntanya a Catalunya, ens hem centrat en dues zones: l'Alt Pirineu i la Vall d'Aran. En aquestes zones parlem de **poblament concentrat, és a dir, d'agregació de diverses cases que formen nuclis de petites dimensions propers els uns dels altres**. Aquests nuclis vénen determinats per les condicions geogràfiques, físiques i climàtiques del lloc i per aquest motiu, a l'alta muntanya, generalment els trobarem a la confluència de les valls, seguint els camins i els ritmes fluvials. Aquests petits pobles, amb una trama urbana dispersa, apropen les persones als recursos del territori i, per tant, parlariem d'una organització socioeconòmica i política en una **activitat productiva agrícola i, sobretot, ramadera**.

Sabeu de què treballa la gent a l'alta muntanya?

Les cases que formen aquests nuclis de població acostumen a ser exemptes⁴, tot i que molt properes les unes de les altres, i són la base d'aquesta economia i de la societat d'aquestes zones, formant elles mateixes una unitat. A nivell arquitectònic són generalment de planta quadrada i tenen edificis annexos de treball al voltant de l'era com el paller, els estables o altres construccions auxiliars que inclús poden estar limitades per una tanca. A l'habitatge, sovint hi trobem una escala que connecta directament l'exterior amb el primer pis, en el qual acostuma a trobar-s'hi la cuina i, per tant, el centre de la vida familiar i quotidiana, perquè en cas de forta nevada es pugui accedir igualment a l'interior.

En un model productiu bàsicament ramader, a determinades èpoques de l'any el bestiar es desplaçava fins a cotes més altes de muntanya per aprofitar les pastures i la bonança del clima. A conseqüència d'això, sorgeixen unes altres construccions: les bordes. Aquestes tenien les mateixes funcions que els estables i els pallers, però de dimensions més petites i amb obertures més amples a les façanes, per a l'aprofitament energètic. En elles s'hi guardaven eines, fems, palles i s'hi tancava el bestiar a les nits. El fet que a vegades els pastors es desplaressin amb el bestiar fins a les planes, i s'hi instal·lessin els mesos que el clima ho permetia, va provocar que es generessin petits nuclis de població una mica aïllats dels pobles i de caràcter espontani i momentani.

A banda de les bordes o cabanes de pastor, el fenomen de la transhumància també modifica clarament el paisatge obrint tota una xarxa de camins ramaders.

A més de les cases i construccions associades a elles, en els pobles hi trobem altres espais construïts, de vegades propis o compartits amb altres masos, com els abeuradors, els molins, els safareigs o les porxades, que es convertien en llocs de reunió i socialització importants que generen una organització social particular. D'aquesta organització cal destacar, també, que sovint les pastures, els boscos, l'aigua i inclús les bordes eren propietat de tota la comunitat, que en feia un ús compartit.

Cabana al Portilló, Bossost (Vall d'Aran), primera meitat del s. XX.

Foto: Manuel Solé. Fons: Arxiu Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de Lleida.

⁴ Sense tocar-se amb els altres edificis.

De què poden estar construïdes les cases dels Pirineus o la Vall d'Aran?

Per què?

Si relacionem aquestes construccions amb els materials amb què estan fetes, observem que **la fusta és un element importantíssim**. Si bé és cert que moltes vegades a les façanes **també s'hi utilitza la pedra** i a les teulades les lloses de pissarra, la fusta sempre està molt present.

Així, la trobem en els embigats dels sostres o dels terres, que serveixen com a estructura bàsica; en els balcons o galeries; per cobrir teulades i façanes i en portes i finestres. La facilitat amb la qual s'obté i es treballa la fusta fa que a vegades també sigui utilitzada com a element decoratiu i que, per tant, conformi un clar identificador del paisatge de l'alta muntanya.

Casa vella de Cal Maurell, Prullans (Baixa Cerdanya), 2002.

Foto: Pierre Campmajó.

Fons: Museu Cerdà/IPEC-Departament de Cultura.

Paller de Cal Ponset, Bellver de Cerdanya, 2002.

Foto: Pierre Campmajó.

Fons: Museu Cerdà/IPEC-Departament de Cultura.

Porta d'entrada d'una casa a Bossost (Vall d'Aran), 1992.

Foto i fons: Ferran Estrada.

Molí d'aigua i serradora de la Borda de Dalt, vist des del camí del castell, Viella, 1892.

Foto: Lluís Marià Vidal.

Fons: © Arxiu Fotogràfic Centre Excursionista de Catalunya.

Arquitectura productiva

La costa

La costa

La pesca, la navegació i les activitats econòmiques associades podien representar una part important de la vida dels pobles de la costa i han marcat les formes i els usos de la seva arquitectura. Les necessitats específiques de les tasques marítimes i la major o menor combinació amb altres feines diferents es reflecteix en les cases i en altres construccions utilitzades per la gent de mar.

Els assentaments de pescadors

El poblament de la costa catalana està relacionat amb les particularitats de cada època històrica i del paper que va jugar-hi la pesca. El tipus de costa —més baixa i sorrenca o més alta i rocós—, les particularitats de cada regió i el grau d'especialització dels pescadors han donat lloc a diversos tipus d'assentaments de la població marítima.

En general, les poblacions marítimes s'ubiquen en ports naturals i cales amb les cases apinyades al voltant de l'església. La gent de mar i de les professions associades podien viure dins dels nuclis urbans als barris i carrers més propers a la costa, o bé en nuclis específics fora de la població.

En alguns indrets, els pescadors es van establir temporalment a prop del mar, fora dels pobles que estaven situats a l'interior. Sovint, aquests assentaments temporals van acabar donant lloc a nuclis de població permanents.

Les cases dels pobles de la costa solen tenir els paviments emboticats amb calç. Es tracta d'una tècnica per protegir els edificis del llum solar i de la humitat, però que ara s'ha deixat de fer per aprofitar la calç com a material de construcció.

Els elements arquitectònics auxiliars de la pesca

El paisatge de la costa està marcat per la pesca, però també per la navegació i la vida quotidiana i l'organització social de la gent de mar. El desenvolupament de l'activitat pesquera requeria construir alguns elements arquitectònics arran de mar per a certes activitats específiques: barraques o botigues, tenyidors de xarxes, drassanes, salins, estenedors, porcos, molls, amarradors, pilons, norais, pous, dolls, forns, camins de ronda, muscledors o viviers.

Les botigues o barraques eren edificis polivalents que servien com a habitatges, relugi, obrador o magatzem. Tots la gran diversitat de formes, solien ser petites construccions, generalment d'una sola habitació, amb una porta ampla per entrar-hi el llagut.

Cap de la Barra, l'Estartit, primer quart del s. XX.
Foto: Valentí Fargnoli.
Font: Centre de Documentació del Museu de la Mediterrània.

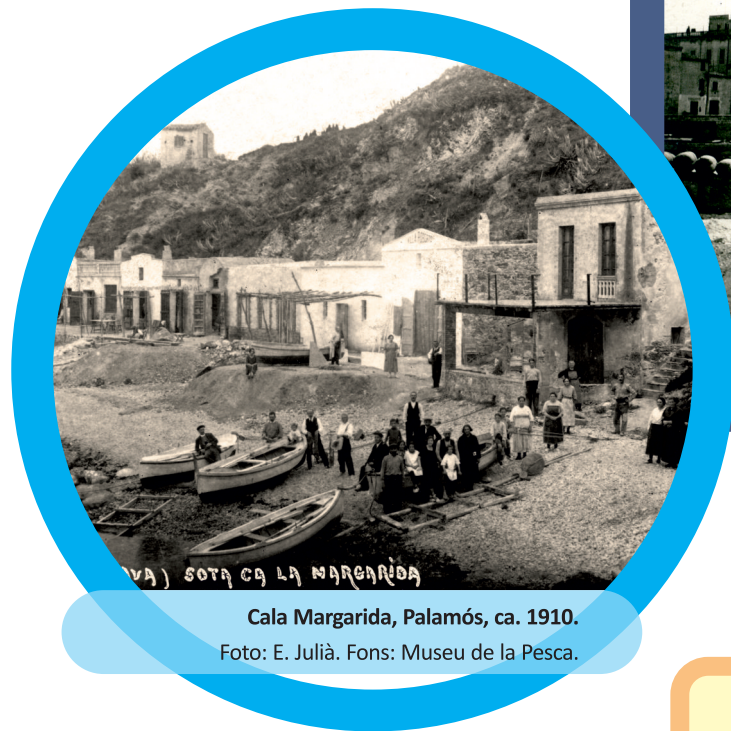
CONCEPTES CLAU:

- Paisatge del costat de la platja.
- Ports i pobles amb cases blanques, apinyades entre elles i de cara al mar.
- Viuen de la pesca i feines associades, i actualment del turisme.
- Primer nuclis a l'interior i després a la costa.

La història i evolució de la costa catalana, molt lligada a la navegació, al comerç o als perills marítics⁵ que han succeït al llarg dels segles, han influït de forma notòria en la implementació de l'activitat pesquera en diferents territoris costaners. Així, a la costa del nord de Catalunya, com per exemple a la Costa Brava, **els pobles estables se situaven a l'interior, mentre que els pescadors s'instal·laven a ran de mar de manera**

⁵ La pirateria és tan antiga com el comerç. Els atacs a la costa catalana es remunten a l'Edat Mitjana. En una primera època els atacs venien dels genovesos i francesos, també dels sarraïns i més tard, els protagonistes eren els turcs o els barbarescos (del Magreb) i també els pirates a sou (guerra de cors). Aquest fenomen explica que els primers nuclis de població no es trobin a ran de mar, però també l'existència de tota una xarxa de torres de guaita o de camins de ronda.

provisional i temporal en petits nuclis de barraques. Aquests nuclis van donar lloc, en el futur, a nous pobles estables, als quals, a més dels pescadors, s'hi sumen les altres professions associades a les activitats del mar. El mateix passa al Delta de l'Ebre, on els pescadors utilitzaven de forma provisional les barraques construïdes a prop del mar, del riu o de les basses. Les barraques dels pagesos jornalers eren vivendes permanents i s'ubicaven al costat dels terrenys de cultiu (arrossars i hortes), mentre que els pobles es trobaven a l'interior. Sovint, aquestes barraques són elements arquitectònics singulars que es donen en entorns humits d'arreu del món, similars a les que hi havia al Delta del Llobregat o a les de l'Albufera de València, i estan construïdes amb materials vegetals aprofitats de l'entorn.

Cala Margarida, Palamós, ca. 1910.
Foto: E. Julià. Fons: Museu de la Pesca.

Vista de la planassa de Palamós, ca. 1910.
Fons: Museu de la Pesca.

*Heu anat mai a un poble de costa?
De quin color són les cases?*

*A part de pescar,
saps quines altres feines són necessàries al mar?*

Aquests assentaments més propers al mar presenten grans diferències entre ells, degut a les situacions geogràfiques i físiques. Així, no és el mateix viure i treballar a la costa de plana i de sorra que a zones pedregoses i escarpades. De forma general, però, podem afirmar que **la instal·lació de pobles associats a la pesca es dona en cales i ports naturals i al voltant de les parròquies més properes. Les cases, apinyades entre elles i de cara al mar, sovint tenen les façanes recobertes de calç**, cosa que provoca el característic paisatge de façana marítima blanca i que les aïlla de la humitat i la calor, tot deixant-ne respirar els murs.

A banda de les cases, als nuclis de costa hi trobem moltes altres construccions associades a la pesca i que completen el paisatge de mar. És el cas dels salins, on s'hi practicava la salaó⁶ per poder conservar el peix; dels tenyidors, on es tenyien les xarxes per protegir-les de la força del mar i per dissimular-ne el color natural, massa cridaner per als peixos; els fars; els camins de ronda que ens recorden els ja esmentats perills provinents del mar; les barraques de pescadors en cales o indrets més allunyats del nucli principal; els torns per varar les barques; les muscleres o les fonts d'aigua dolça, entre d'altres. Per tant, l'activitat productiva de la pesca generava activitats econòmiques al seu voltant, aglutinadores de nuclis de societats i generadores de dinàmiques socials particulars.

En aquest sentit, cal destacar les botigues o magatzems que sovint es troben a primera línia de mar. Es tractava de construccions senzilles, sovint d'una sola cambra, amb una obertura gairebé total per poder entrar-hi les petites embarcacions en cas necessari. Eren espais polivalents que servien per desar-hi les eines, per fer tasques de manteniment, com a refugi o inclús com a habitatge. Era, també, un important espai de trobada per vendre el peix o sargir les xarxes, tasques sovint encomanades a les dones pescadores que, si bé no sortien a la mar, igualment eren participants d'aquest mitjà de vida i de subsistència.

Actualment, bona part dels pobles de costa viuen també del turisme i molts d'aquests magatzems han estat reconvertits en establiments de restauració o en botigues de platja.

**Barraques del Canadell,
Calella de Palafrugell, 1999.**

Foto: Quim Esteve. Fons: Museu de la Pesca.

Tenyidor d'Aiguablava, Begur, 1999.

Foto: Quim Esteve.

Fons: Museu de la Pesca.

Interior de la barraca de cala Culip, Cadaqués, 1999.

Foto: Quim Esteve. Fons: Museu de la Pesca.

⁶ La salaó del peix era una de les pràctiques culinàries més comunes en els pobles de l'antiguitat, però van ser els romans que van fer d'aquesta pràctica un art culinari que van exportar arreu del *Mare Nostrum*. Aquesta pràctica es portava a terme a les factories de salaó on es netejaven els peixos i es tallaven en rodanxes tot apilant-los en unes cubetes de pedra, naturals o artificials que estaven impermeabilitzades. Segles més tard, i amb tècniques i infraestructures diferents, encara existien aquests espais dedicats a la salaó del peix.

Arquitectura productiva

Les terres de secà

Les terres de secà

Les terres de secà dominen bona part del territori català. La combinació de conreus —cereals, vinya, olivera i ametllers— amb un relleu accidentat i una pluviometria escassa ha originat un paisatge integrat per bancals cultivats, bosc i matolls. Tot i la varietat de formes que adopta aquest paisatge per les diferències de relleu, vegetació i cultius dominants, l'element que l'estructura és l'arquitectura de pedra seca.

El poblament de les terres de secà
Al llarg de la història, els factors físics, polítics i defensius han fet que el poblament concentrat predomini a les terres de secà. Els pobles aïllats o aïllats a les viles es troben relativament allunyats els uns dels altres, així com dels camps de conreu. La distància entre els nuclis de població i els recursos ha afavorit la construcció d'asotucs, habitatges temporals i masos al costat dels camps.

L'arquitectura i la producció agrària
A les terres de secà hi ha quatre grans tipus de construccions relacionades amb la producció agrícola: les cases de camp, barragues i cabanes, els marges i murs als camps, els elements per moure i gestionar l'aigua i les construccions per emmagatzemar i transformar la producció, com ara els molins, cellers i cups.

Les cases, cabanes i barragues s'aprofitaven per guardar-hi les eines, desgranar-hi les plantes i els animals, i de vegades, com a habitatge temporal. Algunes d'aquestes construccions les trobem al costat de corralis i serveien com a refugi per als pastors.

El maneig de l'aigua a les terres de secà ha originat tota una sèrie de construccions pensades per facilitar l'aigua de pluja i de les fonts, emmagatzemar-la i transportar-la a qualsevol lloc on s'usava per regar petits horts, per abeurar els animals i per al consum humà.

Les construccions de pedra en sec
L'especificitat del sòl i l'allorament de pedres als terrenys cultivats van afavorir que els pagèsos desenvolupessin la construcció de pedra en sec, que consisteix a aixecar estructures, pedra sobre pedra, sense cap tipus d'argamassa que les uneixi. Aquesta tècnica s'aplica a tot tipus de construccions, amb una multiplicat d'usos i de solucions formals, i ha desenvolupat un component central de la identitat de les terres de secà.

Les construccions de pedra en sec presenten diversos graus de complexitat. Segons la dificultat tècnica, la construcció s'encarregava a especialistes o bé la feia el mateix pagès. Aquestes construccions també mostren els gustos estètics en les formes i en la manera d'executar els acabats.

Caseta d'olivera al terme del Mas de Barberans, 2006. Foto i foto: Mariano Cebolla.

CONCEPTES CLAU:

- Paisatge que forma part de la plana amb conreus que no necessiten més aigua que la de la pluja.
- Pobles aïllats els uns dels altres amb els camps allunyats.
- Pedra en sec com a mètode constructiu.

Les terres de secà dominen bona part del territori català, en són exemples la Segarra, el Priorat, la Conca de Barberà, les Garrigues i part de l'Urgell i de les Terres de l'Ebre, i tenen en comú el tipus de conreus, que no necessiten més aigua que la de la pluja i tenen com a principals cultius l'olivera, la vinya, els cereals i els ametllers.

Els pobles d'aquestes zones estan aïllats els uns dels altres, construïts al voltant d'una Església o associats a un castell i per tant són **nuclis de poblacions estables, amb un fort arrelament social i nombrosos exemples de construccions d'ús comunal com basses, fonts o safareigs**. A més, als pobles hi trobem algunes de les professions necessàries per a la producció agrària, però que no són estrictament de pagès. És el cas dels fusters, els terrissaires o els boters. Alhora, i més recentment, també hi trobem les barberies o les cafeteries, mostra de l'important teixit social d'aquestes viles.

Els camps que s'associen a aquestes poblacions es troben allunyats dels nuclis urbans i, per tant, es fan necessàries moltes i diverses construccions per dur a terme l'activitat agrícola fora d'ells. El principal mètode constructiu i un dels grans punts en comú entre aquestes construccions és el de la **pedra en sec**, molt característic de la zona i principal element d'identitat del paisatge dels territoris de secà, i d'altres indrets del Mediterrani i del món amb característiques similars. El mètode consisteix a aixecar els murs encaixant pedra sobre pedra, sense cap tipus d'argamassa entre elles. Les pedres, generalment poc treballades, també es podien tallar o escairar prèviament si la construcció ho requeria.

Què pot voler dir "de secà"?

Sovint són construïdes pels mateixos pagesos durant els mesos de menys feina al camp, **generalment a l'estiu**. Tot i així, aquesta tècnica és emprada per a construccions de complexitat i usos molt variats, i a vegades es necessitava la participació col·lectiva o d'artesans més especialistes com els ferrers, els fusters o els teulers i, fins i tot, de forners de calç o guix, contractats per acabar les construccions més complexes.

*Us sembla fàcil construir seguint
el mètode de pedra en sec?
Quin tipus de construccions creieu que
es poden fer o que poden ser necessàries?*

Pont de les Canals a la vall dels Ports,
barranc de l'Àliga, Mas de Barberans, 2009.
Foto i fons: Josep Maria Ventura.

Com hem dit, **distingim diferents tipus d'elements construïts en pedra en sec.**

El primer al qual fem referència són les **barraques**, utilitzades pels pagesos per aixoplugar-se o habitar-hi temporalment durant les temporades de feines més llargues al camp. Aquestes cabanes, que sovint veiem disperses pel territori, també s'utilitzaven per descansar, guardar-hi eines o com a refugi de pastor. Es tracta de construccions sempre modestes i senzilles però que van des de cabanes fins a petits masos molt més elaborats i perdurables en el temps.

Una altra construcció molt característica són **els marges** aixecats als pendents conformant feixes o terrasses anivellades per fer front a la dificultat de conrear en terrenys inclinats. Aquests prevenen l'erosió de les pluges i retenen l'aigua en cas de descàrregues torrencials. Els marges també servien de separació de les finques entre elles i de mur entre els camins ramaders i els camps conreats.

Com ja s'ha esmentat, sovint es requerien persones amb coneixements especialitzats per utilitzar aquesta tècnica constructiva. Així, inclús, va arribar a ser habitual la figura del margener.

Associats als marges, i com a altre element típic del paisatge de secà, trobem els **camins empedrats**, que disminueixen la dificultat d'accés als diferents camps en un terreny tan sec i pedregós, i que conformen una important xarxa de comunicació.

Conjunt de construccions de pedra en sec, la Fatarella, 2000.
Foto: Xavier Rebés. Fons: Fundació el Solà.

Un tercer grup **d'elements constructius estan vinculats al domini de l'aigua** en un territori especialment difícil en aquest sentit. Trobem els pous, forats profunds al terra, recoberts de pedra seca que servien per recollir l'aigua subterràniament. També hi ha basses, que a vegades presenten escales si són molt profundes i que poden estar dins de les finques privades tot i que era més habitual que s'utilitzessin de forma comunal i per això les trobem a les interseccions de camins. Les cisternes o aljubs també són un element d'aquest grup ja que serveixen per emmagatzemar aigua de pluja i estan soterrades per mantenir-la fresca a l'estiu.

Finalment, la diversitat de conreu, acaba de donar als paisatges de la zona de secà una identitat única i inconfusible.

Marges restaurats d'oliverar a la partida de la Xalamera, Xerta, 2009.
Foto i fons: Mariano Cebolla.

Aljub, Tivenys, 2009.
Foto i fons: Mariano Cebolla.

Bassot del Gris. Aljub per recollir i emmagatzemar aigua de pluja a la serra de la Llena, Ulldemolins, 2004.
Fons: Arxiu Carrutxa.

Arquitectura productiva L'horta i el regadiu

CONCEPTES CLAU:

- Paisatge que forma part de la plana, amb agricultura que necessita que la reguin per acció humana. Estructura geomètrica dels camps de conreus i moltes construccions associades al reg.
- També pobles aïllats els uns dels altres amb els camps allunyats.
- Tàpia com a mètode constructiu.

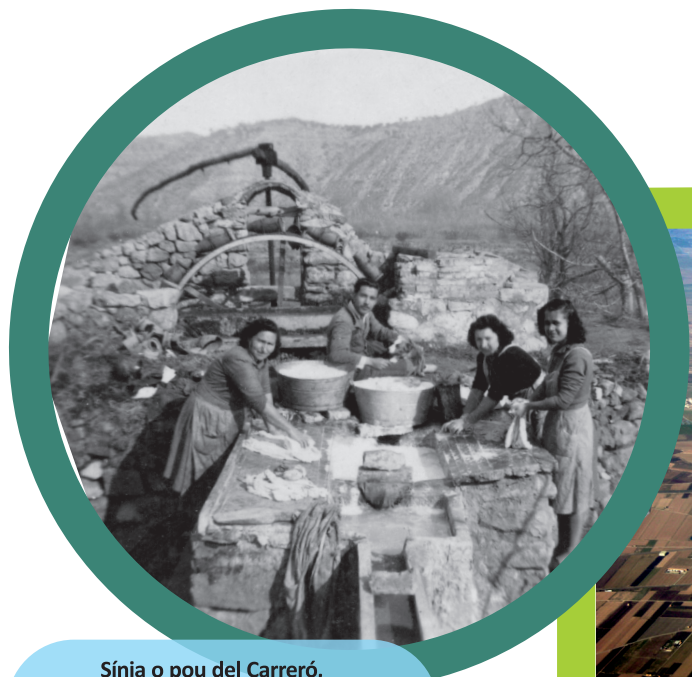
Aquest és l'últim exemple de divisió territorial del qual parlem en aquest recorregut per l'exposició i es compon de l'horta i les planes de regadiu, com és el cas del Pla d'Urgell, part de l'Empordà, l'Horta de Lleida, el Segrià, el Delta de l'Ebre o el Baix Llobregat i es caracteritza per la necessitat d'aportar aigua de més per al creixement dels cultius.

El poblament de les zones de reg és similar al de les zones de secà: nuclis compactes i relativament aïllats entre ells. En moments històrics de major estabilitat també neixen nuclis dispersos pel territori, com és el cas de l'augment de torres i masies a l'horta de Lleida i la plana d'Urgell després

de la construcció del canal d'Urgell⁸, o de les barraques aixecades durant la colonització arrossaire del Delta a finals del segle XIX.

La principal diferència constructiva amb les zones de secà rau en la presència d'elements arquitectònics permanents situats fora dels pobles i dedicats exclusivament al regadiu. Així, el paisatge de les zones d'horta i planes de regadiu es caracteritza per la presència d'aquestes construccions associades al reg. I és que la condició necessària i imprescindible per a l'existència de l'agricultura de reg és disposar d'aigua i, per consegüent, del desenvolupament de sistemes de recollida, emmagatzematge, conducció i distribució d'aquesta que van innegablement associats en aquest model d'economia productiva. Per tant, **en aquests paisatges trobem basses, rescloses, ponts, aqüeductes, sèquies, canals i comportes,... També és particular d'aquests territoris una estructura geomètrica dels camps de cultiu, units entre ells per una extensa xarxa de camins.**

A nivell constructiu, i a diferència també de les zones de secà, trobem en aquests territoris algunes zones amb sòls sense pedres. En aquests casos les construccions es poden fer amb fang, terra i elements vegetals. Així, i tot i que també s'utilitzen les teules àrabs⁹ o les toves, **el principal material constructiu és la tàpia i la construcció amb canyissos, malgrat no ser un mètode exclusiu d'aquestes zones.**

Sínia o pou del Carreró,
a la partida dels Andiscs, Ascó, 1946.

Fons: Josep Miquel Ribes.

Vista aèria de la plana d'Urgell i de l'estany d'Ivars,
amb el poble de Golmés en primer terme, 2013.

Foto i fons: Josep Maria Rigo.

⁸ Infraestructura hidràulica destinada bàsicament al reg i inaugurada al 1862. Rega terres de l'Urgell, la Noguera, el Segrià i les Garrigues, sector de la Depressió Central comprès entre el Segre i els primers altiplans de la Segarra.

⁹ Teula acanalada.

D'aquesta segona tècnica, en són un exemple especialment destacat les barraques del Delta, l'esquelet de les quals es feia amb fustes i un encanyissat, amb una coberta de doble vessant que no arriba mai fins al terra i recoberta de manolls de brossa vegetals. Les parets frontal i posterior estan arrebossades amb una barreja de fang i palla i posteriorment blanquejades. Són barraques senzilles amb dues distribucions internes i de com a molt dos pisos, separats l'un i l'altre per una estructura de canyes i fusta. Generalment, també trobem una coberta al davant per fer ombra i vida ja que, a diferència que les cases de pescadors, aquestes eren la residència habitual dels pagesos.

Pel que fa la **construcció amb tàpia**, es tracta d'una tècnica molt antiga que a Catalunya trobem generalitzada des del Neolític fins a l'actualitat. És a partir del segle XX quan es comença a substituir pel ciment artificial i el maó (fang cuit). La tàpia es caracteritza per l'execució de murs a través de la compactació de la terra crua dins d'un encofrat que es va movent a mesura que es va construint el mur.

L'últim lloc de Catalunya on la tàpia va ser utilitzada és probablement al Pla d'Urgell, comarca la terra de la qual és especialment idònia per a aquest mètode ja que gairebé no hi trobem pedra. Al segle XIX, la tàpia va revifar amb la construcció de nombroses *cases de pati*¹⁰ per als jornalers i cabalers, així com altres petites construccions.

Barraca del Delta envoltada de camps d'arròs inundats d'aigua, Deltebre, 2013.
Foto i fons: Montse Parrot.

Mas, Bellpuig, 2007.
Foto: Adriana Salvat. Fons: IPEC-Departament de Cultura.

Vista general de la població de la Cava, Deltebre, 1936.
Foto: Joan Nonell. Fons: © Arxiu Fotogràfic Centre Excursionista de Catalunya.

¹⁰ Un pati era la unitat de mesura de terreny que es donava als cabalers per construir-se la casa.

El present i el futur de l'arquitectura tradicional

El present i el futur de l'arquitectura tradicional

L'arquitectura tradicional va entrar en crisi durant el segle XX per la pèrdua de funcions i per les transformacions en els processos constructius. Paral·lelament va sorgir un interès pel seu coneixement, valoració i conservació que ens ha portat a plantejar-nos què cal fer avui dia amb aquest tipus d'arquitectura.

Els nous usos de l'arquitectura tradicional
Les transformacions en l'economia, la societat i les maneres de veure el món han comportat canvis en els usos i les estructures de l'arquitectura tradicional i noves interpretacions estètiques. Alguns elements continuen tenint funcions econòmiques i domèstiques, però han estat transformats des del punt de vista tècnic per donar resposta a les noves necessitats. En altres casos, els edificis s'han reconvertit en segones residències, espais per al turisme rural i elements patrimonials.

Les funcions, usos i formes dels espais productius i domèstics de les cases tradicionals s'han adaptat a les noves maneres de treballar, viure i passejar dels seus habitants actuals tenint en compte el confort, l'estètica i la intimitat.

L'arquitectura tradicional ha esdevingut un símbol d'un passat imaginat, amb unes formes de vida més autèntiques i naturals. Avui ha donat peu a una reinterpretació de les formes i dels materials tradicionals a partir dels criteris urbans, de tal manera que els nous principis estètics i autènticitat s'han aplicat tant a les construccions antigues com a les noves.

El desenvolupament de l'excurcionisme, l'estuieg i el turisme des del final del segle XX ha afavorit el canvi en l'economia de les zones rurals i la reutilització de molts elements de l'arquitectura tradicional per a l'edifici.

La protecció i la difusió de l'arquitectura tradicional
Al costat d'alguns elements arquitectònics tradicionals als quals se'ls ha donat un nou ús, bona part d'aquestes construccions ha perdut la seva funcionalitat i avui en dia se troba en molt mal estat de conservació. La valoració d'aquests elements com a patrimoni ha afavorit l'aparició de moltes entitats dedicades al seu estudi i la seva defensa i la sempre més activa Administració pública a promoure mesures de protecció i difusió de l'arquitectura tradicional.

Alguns elements d'arquitectura tradicional considerats més rellevants des de la perspectiva contemporània i identitària han estat reutilitzats a través dels museus i dels centres d'interpretació.

Davant d'una arquitectura globalitzada i despersonalitzada, les construccions tradicionals posen en evidència les diverses maneres d'habitar i construir els paisatges pròpies de cada societat i cultura. En un interès creixent per tot allò que és local, la diversitat de les formes, dels mètodes i dels materials emprats per l'arquitectura tradicional és una font d'aprenentatge per a l'arquitectura contemporània com a model de funcionalitat i sostenibilitat. Tanmateix, perquè pugui arribar a esdevenir un patrimoni realment viu, també cal adaptar-lo als nous usos i a les necessitats actuals mitjançant unes bones pràctiques de restauració i conservació, i un procés de reflexió i diàleg al qual vol animar aquesta exposició.

Rehabilitació del Mas de Sant Bartomeu, Parques (Pla de l'Estany), 2008. Foto: Medir Cucurull. Fons: Oriol Rosselló.

CONCEPTES CLAU:

- L'arquitectura tradicional ha perdut la utilitat inicial i s'ha de repensar quin ús en fem per protegir-la i difondre-la.

El mateix que va passar amb la tàpia, que com hem dit va deixar pas al ciment i al maó, va passar amb els **altres mètodes constructius de l'arquitectura tradicional: de mica en mica es van anar substituint per tècniques més modernes i senzilles de fer servir, que s'adaptaven millor a societats industrials i urbanes.**

Aquestes **societats industrials i actualment postindustrials també han transformat les relacions socials i els sistemes productius i, per tant, també els significats i usos que es donen a les construccions tradicionals.** L'arribada del fenomen de l'estuieg i del turisme en general va convertir el sector serveis en un dels principals motors de les economies de les zones rurals. Així, molts exemples d'arquitectura tradicionals s'han vist reconverints en segones residències,

restaurants o cases de turisme rural i han modificat per complet la seva funcionalitat, i així s'han mantingut vives arquitectònicament.

No obstant això, aquesta pèrdua de funcionalitat inicial també ha suposat que moltes altres construccions es trobin actualment en molt mal estat de conservació o hagin desaparegut. És sovint el cas dels espais dedicats a la producció primària però que no tenen una reconversió tan evident ja que el seu ús ha desaparegut. Un exemple representatiu serien les barraques de pastor o els pous de glaç.

Per **evitar aquesta desaparició d'elements arquitectònics tradicionals**, fa anys que han sorgit arreu del territori associacions locals que defensen i vetllen per la seva preservació i la restauració en considerar-los patrimoni cultural i històric. Alhora, les administracions també han recollit aquesta idea catalogant com a patrimoni protegit algunes construccions i/o convertint-ne alguns exemples en espais museïtzats, centres d'interpretació o ecomuseus, per protegir-los i difondre'ls.

Paral·lelament, però, la normativa arquitectònica i urbanística, que respon a la lògica de l'arquitectura contemporània que utilitza els materials i tècniques propis de l'economia liberal i industrialitzada, és restrictiva amb l'arquitectura tradicional.

Així, mentre l'arquitectura actual tendeix a l'estandardització de les construccions en un món globalitzat, creix cada cop més

l'interès per part dels estudiosos, i de la societat general, per tot allò que és

local i de proximitat. En aquest sentit, sembla que l'arquitectura

tradicional té molt a aportar a una arquitectura actual

més sostenible i respectuosa amb l'entorn ja que utilitza

materials propers, de baix cost i reutilitzables, i ajuden

a mantenir vius els paisatges únics i propis de cada territori i

que són a dia d'avui part de la identitat catalana, vinculada a uns

símbols que cal respectar.

Repicat de l'arrebossat d'una façana, Arres de Jos (Val d'Aran), 1989. Foto i fons: Ferran Estrada.

Façana principal i entrada a Can Mas, Sant Pere Pescador, 2010. Foto: Núria Roura Armengé. Fons: Arxiu Municipal de Castelló d'Empúries.

Aquesta exposició vol convidar a la reflexió i al debat sobre com cal actuar amb l'arquitectura tradicional per mantenir-la viva. En aquest sentit, s'obren diversos interrogants:

- Quins criteris i mètodes d'intervenció són convenientes per adaptar les construccions per tal que siguin útils per a les societats del present tot essent un reflex de les societats i les formes de vida del passat?
- Què es considera patrimoni i, per tant, cal protegir, conservar i difondre? Entenem que, si com hem assenyalat, la definició d'arquitectura tradicional és complexa, la resposta tampoc és senzilla ja que sovint els criteris que s'apliquen són més estètics que representatius.
- Finalment, com evitar que la normativa de protecció resulti una simplificació de la realitat i de les societats que s'associen a aquestes construccions?

**Barraca de Jaume de la Cota,
les Terres Noves, Mont-roig del Camp, 2015.
L'any 2014 va ser declarada bé cultural d'interès nacional
per part de la Generalitat de Catalunya.
Foto i fons: Esther Bargalló.**

S'Alguer, Palamós.

Foto: Pep Callís. Fons: Àrea de Turisme - Ajuntament de Palamós

Crèdits

Proposta didàctica i continguts _____ Tanit didàctica i difusió Cultural SL
Disseny gràfic i maquetació _____ Gomis Art i disseny SL

Foto: Santi Carbonell.

Tines de Talamanca, 2015.

Foto i fons: © Francesc Muntada.